

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У КОНТРАСТИВНОМУ АНАЛІЗІ З ПОГЛЯДУ ПРОФЕСОРА Ю. О. ЖЛУКТЕНКА

Олександра Пилипчук

Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна e-mail:
oleksandrpylypchuk@gmail.com

Розглянуто трактування понять еквівалентності в контрастивному аналізі в працях проф. Ю. О. Жлуктенка. Проведено паралелі і порівняння його підходу з поглядами інших дослідників: Т. Кшешовські, М. Галідей та ін.

Ключові слова: контрастивний аналіз, еквівалентність, Ієтгішп соптрагагіоніє, порівню-ваність.

Ключові поняття контрастивної лінгвістики як дисципліни - *контрастивний аналіз*, який одночасно є її основним методом дослідження, і *еквівалентність*, яка є невід'ємним критерієм зіставлення мов. Ці поняття важливі для теоретичної та практичної (чи, використовуючи термін проф. Я. Фісяка, - прикладної) контрастивної лінгвістики. Як зазначив Т. Кшешовські, "ті, хто за власним визнанням, беруться за зіставні студії, вивчають ту частину, яку ми тепер називатимемо контрастивним аналізом, приділяючи недостатньо уваги проблемам принципів, що мотивують аналіз і забезпечують його методологічним інструментарієм. Наголошується на практиці та застосуванні на шкоду теорії та методології контрастивних досліджень. Якби питання не виникли у зв'язку з двома цими аспектами, їх розглядають тільки маргінально, побіжно, не надаючи достатньої уваги дрібнішим деталям. У підсумку, кількість робіт, повністю присвячених теорії і методології контрастивних досліджень, дуже незначна" [11, с. 1]

Серед цих небагатьох праць із теорії контрастивної лінгвістики - статті Ю. О. Жлуктенка, - який разом із багатьма іншими розглядає також поняття контрастивного аналізу й еквівалентності в контрастивній лінгвістиці. У статті про критерії еквівалентності він писав, що завдання контрастивного аналізу зазвичай розглядають як дослідження спільних і відмінних рис двох синхронно зіставлюваних мов [2].

Однак багато науковців стверджують, що таке загальне визначення, хоч і широко прийняте серед контрастивістів, передбачає різні результати. На думку М. Ліпінської, сприйняття контрастивного аналізу як відкритого визначення відмінностей і подібностей між мовами, передбачає множинність підходу до завдань, що залежатиме від лінгвістичної теорії, яку застосовує дослідник. Оскільки теорії можуть радикально відрізнятися, то результати теж можуть бути суттєво відмінними [14].

Такої ж думки дотримується Т. Кшешовські. У статті "Контрастивний аналіз у новому вимірі" він зазначив: "Лінгвістична природа елементів, обраних для порівняння, строго залежить від конкретної лінгвістичної теорії, яку використовують під час опису порівнюваних мов" [12, с. 5].

Існує ще радикальніша думка, за якою навіть два мовознавці, які поділяють погляди щодо рівнів і категорій опису мови, можуть по-різному проаналізувати ті самі мовні реалії [1].

З цього можна зробити висновок, що, використовуючи різні лінгвістичні теорії, а також порівнюючи та зіставляючи різні рівні й аспекти двох мов, можна отримати різні результати. За Е. Честерманом, "характерність, через свій компонент діагностичності, не є абсолютним поняттям. Тобто, ця риса одиниці не є характерною *сама собою*. Вона характерна *для когось*, для спостерігача, з конкретного погляду. Так само, ця риса актуальна *стосовно певної мети* чи, знову ж таки, з певного погляду" [8, с. 10].

"Залежно від основи порівняння (чи *tertium comparationis*), яку ми обираємо, ті ж об'єкти можуть виявитися або подібними, або відмінними" [11, с. 15].

Усі ці міркування передбачають, що, незалежно від теорії мови, взятої за основу контрастивного дослідження, треба визначити основу для порівняння, тобто *tertium comparationis*. Визначивши *tertium comparationis*, можна говорити про еквівалентність, оскільки за Ю. О. Жлуктенком еквівалентність є критерієм порівнюваності [5].

С. Куртеш вважає, що поняття *еквівалентності* перенесено в контрастивну лінгвістику з теорії перекладу і враховує поняття перекладної еквівалентності [13, с. 116]. Побутує думка, яку не можна назвати необгрунтованою, що еквівалентність у перекладознавстві та контрастивній лінгвістиці відрізняється, а її визначення ставить перед собою різні цілі.

Отож, передусім, еквівалентність у перекладі менш обмежена. Відступ від оригіналу може бути більшим чи меншим, залежно від різних чинників, таких як відмінності мовних структур, відмінності на конотативному рівні, стилістичні своєрідності, культурні відмінності тощо.

Е. Честерман зазначив, що "теорія перекладу по-різному розглядає еквівалентність, залежно від дозволеної міри відмінності між похідним явищем і оригіналом; контрастивний аналіз розглядає еквівалентність строгіше, так що відношення між різними явищами вважають або конвергентними, або дивергентними, вони або подібні, або відмінні" [8, с. 15].

Спевні науковці, які не вважають доцільним розрізняти еквівалентності в перекладознавстві і контрастивній лінгвістиці. Навпаки, вони намагаються поєднати обидва поняття. Серед них і М. Галідей, який зауважив, що еквівалентність можлива найперше на рівні речення: "Візьмімо два тексти різними мовами, один із яких - переклад іншого, на якому рівні (серед граматичних елементів) ми будемо готові впізнати *еквівалентність*? Загалом це буде на рівні речення, яке є контекстуальною одиницею мови; саме речення діє у ситуаціях. Іншими словами, як і можна очікувати від того, що говорять про принципи роботи мови, загалом справа полягає в тому, що (1) одне речення в мові₁ може бути представлене одним реченням у мові₂ [...]; і (2) певне речення у мові₁ можна завжди передати тим самим реченням у мові₂. Така еквівалентність одиниць та елементів губиться, як тільки ми переходимо нижче за рівень речення; і чим нижче ми пересуваємось по рівневій шкалі, тим менше залишається для еквівалентності. Як тільки ми досягаємо найменшого елемента - морфеми - більшість залишків еквівалентності зникає. Морфема - неперекладна, слово трохи менше, але все ж дуже рідко можна сказати, що певне слово в мові₁ можна завжди перекласти тим самим словом у мові₂, що є умовою (2), викладеною вище; навіть умова (1) не завжди справджується для слова, оскільки слово у мові₁ часто еквівалентне частині слова чи кільком словам у мові₂. Чим ближче ми наближаємось до речення, тим більшою стає імовірність еквівалентності; тож можна стверджувати, що основною одиницею перекладу є речення" [10, с. 162].

Саме визначення *еквівалентності* становить проблему. Є багато варіантів визначення еквівалентності, проте жоден із них не можна вважати універсальним. Наприклад, у "Словнику лінгвістичних термінів", укладеному О. С. Ахмановою, термін *еквівалентність* окремої статті не має, а *еквівалент* розглядається як одиниця мови, що має таку ж функцію, що й інша одиниця мови, або може виконувати ту ж функцію, що й інша одиниця мови [7, с. 522].

В енциклопедії перекладознавства за редакцією М. Бейкер подано визначення *еквівалентності* вже з погляду теорії перекладу: "прихильники теорій, що ґрунтуються на еквівалентності, зазвичай визначають *еквівалентність* як відношення між текстом-джерелом і цільовим текстом, яке вважається найперше перекладом тексту-джерела" [9, с. 77]. На жаль, таке визначення досить-таки абстрактне і не передбачає єдиного трактування.

Ю. О. Жлуктенко вважає, що умову, за якої аналізовані об'єкти повністю збігаються з моделлю, можна вважати станом їхньої еквівалентності [2, с. 6].

Щось подібне висловив також Т. Кшешовські, який дотримується думки, що "тільки еквівалентні системи, конструкції і правила порівнювальні" [12, с. 6]. Проте він по-іншому розуміє саме поняття еквівалентності, оскільки в одній із своїх праць автор зазначив, що якщо мови структурно ідентичні, то їх не можна порівнювати, тому що не буде нічого відмінного, що б можна було розглядати [10, с. 4]. У тій же книжці "Порівняння мов" він написав, що "гіпотеза стосовно ідентичності семантичних репрезентацій еквівалентних речень приводить до семантичного парадоксу, який ґрунтується на тому, що те, що ідентичне, не може порівнюватися, а те, що різне - не порівнюване" [11, с. 7].

Цікаво, що у своїй попередній статті "Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи" Ю. О. Жлуктенко і В. Н. Бублик подали інше визначення еквівалентності: еквівалентність - це адекватність змісту двох структур із можливими відхиленнями у самих структурах [3, с. 9].

Повртаючись до відношення еквівалентності в контрастивній лінгвістиці та перекладознавстві, варто згадати, що Ю. О. Жлуктенко не розрізняє еквівалентність у цих двох дисциплінах. Навпаки, пишучи про еквівалентність у контрастивному аналізі, він згадує перекладознавців, зокрема В. Н. Комісарова. Дослідник також вважає, що еквівалентність, визначена на основі перекладу, є критерієм порівнюваності, а тому переклад

- одне із основних понять порівнюваності та важливе поняття синхронно-порівняльної лінгвістики [5].

Подібні думки висловив також М. Галідей, який зауважив, що "коли ми беремось за порівняльний опис двох мов, ми маємо у своєму розпорядженні два види свідчень. Перший

- це перекладна еквівалентність; другий - формальне порівняння. Перекладні еквіваленти пов'язані з категорією граматичної одиниці і дають підстави сказати, що кожна окрема одиниця чи категорія в мові₂ - нормальний (тобто найімовірніший) еквівалент одиниці чи категорії в мові₁; це означає, чи, принаймні, дає змогу припустити, що дві одиниці чи категорії - порівнювальні. Можливість перекладної еквівалентності, звичайно, є передумовою порівняння: якщо дві одиниці ніколи не перекладають одна одну, то немає змісту їх порівнювати. Отож, переклад можна вважати контекстуальним порівнянням: якщо ми скажемо, що одиницю *a* (1) у мові₁ можна перекласти одиницею *a* (2) у мові₂, то це означає, що обидві одиниці відіграватимуть у цій ситуації ту саму роль" [10, с. 165].

Щодо типів еквівалентності в контрастивному аналізі, то серед дослідників немає одностайності. Теоретичні дискусії обмежуються двома типами: формальною відповідністю та семантичною еквівалентністю [11, с. 16].

Ю. О. Жлуктенко вважає, що для цілей контрастивного аналізу мов поняття еквівалентності потрібне, але зазвичай його здебільшого розуміють як функціональну та семантичну рівнозначність змісту. У небагатьох випадках, коли вони доповнюються ще й формальною подібністю, говорять про особливий вид конгруентної еквівалентності [2].

Багато науковців вважають, що треба враховувати семантичний чинник. Загалом існує популярна думка, що найкращою основою для порівняння різних мов є значення. У багатьох сучасних дослідженнях з контрастивної лінгвістики ця думка проводиться відкрито або випливає з контексту [4, с. 8].

Такий підхід підтримує і Д. Престон: "Хоча граматики, засновані на семантиці, зовсім не однакові, усі вони передбачають, що глибинніші (а отже, ближчі до універсальних) категорії синтаксичної "класифікації" можна виявити, розглядаючи в передусім семантичні поняття" [15, с. 74].

М. Ліпінська також вважає, що "контрастивний аналіз повинен ґрунтуватися на значенні. Потрібно порівнювати способи вираження того ж значення в різних мовах" [14, с. 47].

Вплив цієї думки знаходимо у працях Т. Кшешовського. Однак він пішов ще далі, додаючи до еквівалентності на основі семантики конгруентність на основі структури: "Традиційний вантаж КА повинен містити набір тверджень, які б мотивували перехід від певного елемента в Мові₁ до певного елемента в Мові₂. Ці твердження повинні засновуватися на семантичних судженнях, пов'язаних із поняттям *еквівалентності* та на структурних (синтаксичних і морфологічних) судженнях, пов'язаних із поняттям *конгруентності*" [12, с. 5].

У згаданій статті "Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи" автори говорять про формальну та функціональну еквівалентність [3]. Вочевидь, такий поділ видався Ю. О. Жлуктенку недостатньо вичерпним, оскільки вже у статті про критерій еквівалентності він згадував інші типи еквівалентності, можливі для контрастивного аналізу.

Він виділив чотири основні типи еквівалентності в контрастивному аналізі:

- > референтну еквівалентність (в обох мовах наявні знаки для позначення того самого референта);
- > концептна еквівалентність (оскільки випадків збігу понять / концептів мало, то цей тип еквівалентності доволі обмежений);
- > контекстуальна еквівалентність;
- > ситуативна еквівалентність [2].

Т. Кшешовські розробив власну класифікацію еквівалентності в контрастивному аналізі. Він розрізняє аж сім типів еквівалентності:

❖ статистична еквівалентність (між двома обраними одиницями, які мають максимальну подібність з погляду частоти використання);

◆◆◆ перекладна еквівалентність (цей тип еквівалентності охоплює усі типи перекладу);

❖ системна еквівалентність (може існувати між порівнюваними парадигмами);

◆◆◆ семантико-синтаксична еквівалентність та (еквівалентність між конструкціями, які мають однакову глибинну структуру);

◆◆◆ еквівалентність правил (подібність правил формування висловлювань тощо);

◆◆◆ предметна (*substantive*) (на основі позамовної дійсності);

◆◆◆ прагматична еквівалентність (яка зумовляє подібну когнітивну реакцію) [11].

Можна побачити, що обидві класифікації, незважаючи на те, що вони були створені для цілей контрастивного аналізу, мають спільні риси з перекладознавством і типами еквівалентності, які запропонували різні перекладознавці. Отож, референтна еквівалентність Ю. О. Жлуктенка наближається до денотативної еквівалентності Коллера, а прагматичну еквівалентність Кшешовського можна співвіднести з Коллеровою прагматичною еквівалентністю та динамічною еквівалентністю Ю. Найді. Тому можна припустити, що в поданих вище класифікаціях використано деякі надбаня теорії перекладу.

У світлі теорії комунікації проблема *адекватності* та *еквівалентності* набуває нових характеристик. Російські науковці В. Сдобніков і О. Петрова, наприклад, висловлюють такий погляд: "Функціонально-комунікативна адекватність перекладу передбачає максимально можливе відтворення домінантності функцій тексту, яка формується на комунікативній інтенції адресанта повідомлення та спрямована на досягнення певного комунікативного ефекту з боку одержувача тексту перекладу" [6, с. 202]. Натомість під *еквівалентністю* науковці розуміють максимально можливу мовну близькість текстів оригіналу та перекладу. Отож, *адекватність*, стосується художньої точності перекладу, а *еквівалентність* - мовної точності.

Ю. О. Жлуктенко наголошував, що важливо розрізнати парадигматичну та синтагматичну еквівалентність. Парадигматичний аспект контрастивного аналізу зазвичай стосується співвідношення між різними одиницями в межах того самого класу [2].

Т. Кшешовський зауважив, що "традиційні контрастивні аналізи, які проводять в *горизонтальних* площинах, обов'язково враховують порівняння елемента чи класу елементів у мові₁ із еквівалентним елементом чи класом елементів у мові₂ і / або навпаки" [12, с. 5], що видається пов'язаним із попередньою думкою, хоч може й частково їй суперечити.

Ю. О. Жлуктенко застерігає: важливо пам'ятати, що еквівалентність може бути повною чи частковою і той мінімум, за якого одиниці можна вважати частково еквівалентними ще не визначено [2].

Він також вносить цікаву пропозицію щодо того, що в процесі визначення міри еквівалентності між одиницями двох різних мов можна використати "попарний коефіцієнт близькості", який запропонував Г. Бережан для дослідження синонімів [2].

Здається, ця пропозиція не набула широкої популярності.

На жаль, зважаючи на те, що більшість статей із теорії контрастивної лінгвістики Ю. О. Жлуктенко писав як вступи до різних лінгвістичних видань, у них він часто давав лише загальний огляд основних тенденцій і напрямів, а було б дуже цікаво дослідити підґрунтя типів еквівалентності, які він виділив у своїх працях.

1. Джеймс К. Контрастивний аналіз / К. Джеймс // Новое в зарубежной лингвистике. - Москва, 1989. - Вып. 25. Контрастивная лингвистика. - С. 205-306. 2. Жлуктенко Ю. А. Критерии эквивалентности при контрастивном анализе языков / Ю. А. Жлуктенко // Новые тенденции в изучении грамматики романских и германских языков. - Киев, 1981. - С. 6-13. 3. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко,

В. Н. Бублик // Мовознавство. - 1976. - № 4. - С. 3-15. 4. Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. - К. : Наукова думка, 1979. - С. 5-11. 5. Жлуктенко Ю. О. Синхронно-порівняльна, або конфронтативна, лінгвістика / Ю. О. Жлуктенко // Німецько-українські мовні паралелі : порівняльно-типологічна граматики. - Київ : Вища школа, 1977. - С. 5-13. 6. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. - Москва : АСТ: Восток - Запад, 2006.

- 448 с. 7. Словарь лингвистических терминов / сост. О. Ахманова. - Москва : КомКнига, 2007. - 576 с. 8. Chesterman Andrew. Contrastive Functional Analysis / Andrew Chesterman.

- Amsterdam / Philadelphia, 1998. 9. Equivalence // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. by Mona Baker. - London and New York, 2001. - P. 77. 10. Halliday M. A. K. Language and Education / M. A. K. Halliday. - London, 2007. 11. Krzeszowski Tomasz P. Contrasting Languages. The Scope of Contrastive Linguistics / Tomasz P. Krzeszowski. - Berlin ; New York, 1991. 12. Krzeszowski Tomasz P. Contrastive Analysis in a new dimension / Tomasz P. Krzeszowski // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. - 1977. - Vol. 6. - P. 6-16. 13. Kurtes Svetlana. Contrastive analysis at work: theoretical considerations and their practical application / Svetlana Kurtes // Signum. - 2006. - No. 9/1. - P. 111-140. 14. Lipinska Maria. Contrastive analysis and the modern theory of language / Maria Lipinska // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. -1975. - Vol. 3. - P. 5-62. 15. Preston Dennis R. Deeper and deeper contrastive analysis / Dennis R. Preston // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. - 1975. - Vol. 3. - P. 73-84.

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ В КОНТРАСТИВНОМ АНАЛИЗЕ В ОЦЕНКЕ ПРОФЕССОРА Ю. А. ЖЛУКТЕНКО

Александра Пыльпчук

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина e-mail: oleksandrapylpchuk@gmail.com

Рассмотрено понимание понятий "эквивалентность" в контрастивном анализе в работах проф. Ю. А. Жлуктенко. Проведены параллели и сравнения его подхода со взглядами других исследователей, таких как Т. Кшешовски, М. Халлидей и др.

Ключевые слова: контрастивный анализ, эквивалентность, *tertium comparationis*, компарабельность.

THE NOTION OF EQUIVALENCE IN CONTRASTIVE ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF PROFESSOR YURIY ZHLUKTENKO

Oleksandra Pylypchuk

Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine e-mail: oleksandrapylpchuk@gmail.com

The issues of equivalence in contrastive analysis as presented in the works of Professor Yuriy Zh-luktenko have been elucidated. His approach to this problem is compared with its understanding by some other linguists, such as Krzeszowski and Halliday.

Key words: contrastive analysis, equivalence, *tertium comparationis*, comparability.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2011 р.

Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.